

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Кафедра історії Центральної і Східної Європи і спеціальних галузей історичної
науки

Проректор _____ “ЗАТВЕРДЖУЮ”
“_____” червня 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Галузь знань

03 Гуманітарні науки

(шифр і назва)

Спеціальність

032 Історія та археологія

(шифр і назва спеціальності)

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Івано-Франківськ – 2021 рік

Робоча програма навчальної дисципліни “Історична географія” для студентів галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 Історія та археологія.

23 червня 2021 р. 36 с.

Розробники: (вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Стефанюк Г.В. кандидат історичних наук, доцент

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії Центральної і Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки

Протокол від 23 червня 2021 р. № 12

Завідувач кафедри історії Центральної і Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки

(підпис)

(Комар В.Л.)
(прізвище та ініціали)

23 червня 2021 р.

Схвалено Науково-методичною радою Інституту історії, політології і міжнародних відносин.

Протокол від 25 червня 2021 р. № 10

25 червня 2021 р.

Голова Науково-методичної ради
Факультету історії, політології і
міжнародних відносин

(підпис)

(Кугутяк М.В.)
(прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань <i>03 Гуманітарні науки</i> (шифр і назва)	2. Цикл професійної підготовки. 2.2. Вибіркові дисципліни 2.2.2 Дисципліни вільного вибору студента	
	Спеціальність <i>032 Історія та археологія</i>		
Змістових модулів – 2	Спеціальність (професійне спрямування): <i>032 Історія та археологія</i>	Рік підготовки:	
Індивідуальне завдання <i>Реферат</i>		III-й	III-й
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		III-й	III-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Освітній рівень: <i>бакалавр</i>	Лекції	
		12 год	8 год
		Практичні, семінарські	
		18 год	4 год
		Лабораторні	
		0 год	0 год
		Самостійна робота	
		60 год	78 год
Індивідуальні завдання: 0 год.			
Вид контролю: <u>залік</u>			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 33% : 67%

для заочної форми навчання – 10% : 90%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання дисципліни – засвоєння і поглиблення теоретичних та практичних знань, умінь і навичок студентів на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за галуззю знань 03 Гуманітарні науки, спеціальністю 032 Історія та археологія з дисципліни «Історична географія»; опанування і застосування ключових теоретико-методологічних засад і методів вивчення та інтерпретації історичного минулого України на основі картографічної бази; формування інтегральної, загальних, фахових компетентностей, достатніх для ефективного розв'язування стандартних і нестандартних комплексних задач у професійній підготовці історика, що характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Завданням є поглиблене вивчення та закріплення теоретичних положень і фактологічного матеріалу, який викладався на лекціях або засвоювався шляхом самостійної роботи студентів. Під час семінарських занять вони повинні розвивати творче й аналітичне мислення та культуру мови, вчитися самостійно аналізувати картографічні джерела. Важливим завданням є усвідомлення студентською молоддю значення і місця карти в історичній науці загалом та при вивченні історії в регіональному вимірі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- місце історичної географії в системі історичних і географічних наук;
- просторову локалізацію історичних подій та явищ – від виникнення людського суспільства до наших днів – у взаємодії суспільства з природою;
- особливості взаємодії людського суспільства з навколишнім природним середовищем на різних етапах історичного розвитку;
- роль природно-географічних чинників в історичному процесі;
- оптимальну стратегію діяльності, приймати обґрунтовані рішення у складних і часом непередбачуваних професійних і життєвих ситуаціях, що потребує застосування нових підходів і прогнозування та усвідомлення власної відповідальності.

вміти:

- відтворювати знання з історичної географії, необхідними для професійної підготовки історика;
- формувати просторову компетентність учнів картографічними засобами;
- розуміти та інтерпретувати опрацьований матеріал, володіючи сучасними методами історичного дослідження, у вербальній і невербальній формах різного обсягу й складності;
- давати самостійний критичний та аргументований аналіз картографічних матеріалів;
- показати роль природного середовища в етногенезі та соціально-економічному і культурному розвитку суспільства;
- розкрити конкретну просторову локалізацію історичного процесу;

- виокремлювати головні етапи формування територіальних меж та регіональний розподіл політичних, етнічних та суспільно-економічних утворень у різні історичні епохи (за хронологічним принципом);
- володіти категоріально-понятійним апаратом;
- організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами);
- використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності;
- впроваджувати під час навчання інноваційні технології;
- організовувати ефективну міжособистісну взаємодію суб'єктів освітнього процесу, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях;
- вдосконалюватися з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції;
- проводити діяльність, спрямовану на використання історико-культурної спадщини України під час вивчення дисципліни і пропагувати її через просвітницьку діяльність;
- вести пошукову роботу, а також здійснювати наукові в галузі історії із використанням картографічної бази;
- використовувати знання, уміння і навички із дисципліни для розв'язання конкретних задач у професійній діяльності.

3. Результати навчання (компетентності)

Практична – на основі засвоєних знань, умінь і навичок із дисципліни «Історична географія» здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у процесі навчання за спеціальністю, що передбачає застосування теорій та методів здійснення просторової локалізації історичного процесу (C1).

Дослідницька – здатність аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної історії, накопичення її картографічної бази, здатність моделювати стан та розвиток історичних процесів (C2).

Викладацька – готовність до викладацької діяльності в межах освітньої програми, використання сучасних педагогічних методів та засобів активізації педагогічної діяльності (C3).

Організаційна – здатність вести самостійний пошук, добір та опрацювання інформації наукової літератури з історичної географії (C4).

Контрольна – здатність і готовність здійснювати перевірку достовірності фактів в історичному процесі на основі картографічних матеріалів, інформаційних повідомлень, інноваційних підходів щодо історичного розвитку (C5).

Суспільно-політична – здатність розуміти суспільні процеси і впливати на них; здатність ефективно проводити діяльність або виконувати певні функції, забезпечувати розв'язання проблем і досягнення позитивних результатів у галузі історичної географії; адекватне розуміння того, як функціонує

суспільство, сприйняття власної ролі й ролі інших людей у цьому процесі; наявність внутрішньої мотивації, здібностей і відповідної кваліфікації для діяльності в системі історичного розвитку (C6).

Діагностична – володіти знаннями з історичної географії, теорією та методологією (підходами, принципами і методами) розпізнавання проблеми та моделювання карт, виявлення характерних ознак ситуації (C7).

Інформаційно-аналітична – здатність до критичного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для пошуку, обробки, аналізу, верифікації картографічної інформації з історії, формування умінь на основі отриманої інформації формулювати комплексні аналітичні висновки; здатність інтерпретувати, систематизувати, критично оцінювати і використовувати отриману інформацію в контексті дослідницького завдання або проблеми, що вирішується (C8).

Комунікативна – здатність письмово й усно спілкуватися (комунікувати) українською – державною мовою; користуватися вербальними і невербальними засобами передачі історичної інформації (усна відповідь, реферат, есе, доповідь на науково-звітній конференції ін.) (C9).

Фахові (предметні) компетентності:

Здатність чітко і логічно відтворювати історичні знання на основі картографічної інформації, оцінювати нові відомості, факти, події та інтерпретації в контексті формування цілісної історичної картини в територіальному вимірі, необхідних для роботи в науково-дослідницькій сфері (C5, 8).

Здатність усвідомлювати та інтерпретувати опрацьований матеріал з історичної географії, формувати й науково аргументувати власну інтерпретацію, брати активну участь у дискусіях (C3).

Розуміти і застосовувати внутрі і міжпредметні зв'язки, мати синтетичне мислення (C4,10).

Здатність застосовувати знання, уміння і навички для розробки навчально-методичного забезпечення дисципліни, зокрема логічно-структурних та класифікаційних схем, картографічних матеріалів та ін. (C7).

Здатність інтерпретувати, систематизувати, критично оцінювати і використовувати отриману інформацію в контексті дослідницького завдання або проблеми, що вирішується (C8).

Уміння працювати з джерелами та фаховою літературою (C3)

Здатність використовувати іноземну мову в практичній діяльності за спеціальністю (C3)

Знати і володіти на фаховому рівні методами викладання історії та суміжних дисциплін у вищих навчальних закладах (C4, C10).

Уміння використовувати на практиці програмно-технічні засоби інформатики та сучасні інформаційні системи і технології (C8).

Володіти системою знань основних теорій та концепцій сучасної історіографії, основних джерел із дисципліни, вміння їх критично аналізувати, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості (C2, 3).

Здатність порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб, соціальних груп **(С6)**.

Здатність на основі вивченого матеріалу, ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки **(С6)**.

Здатність на основі вивчення просторової локалізації історичного процесу формувати високу історичну й громадянську свідомість, національну гідність та історичну національну пам'ять, здатність використати на практиці здобуті знання із дисципліни з метою проведення громадянсько-патріотичного виховання серед молоді **(С6)**.

Здатність ефективно брати участь у різних формах наукової комунікації **(С9)**.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Основні теоретичні та методологічні засади історичної географії. Основи політичної географії світу

Тема 1. Вступ до курсу «Історична географія»

Предмет і завдання історичної географії. Становлення історичної географії як допоміжної історичної дисципліни в період античності, в добу середньовіччя, в новий і новітній час. Характеристика основних досліджень: Геродот, Страбон, Тацит, Г. Боплан, М. Максимович, І. Шараневич, М. Грушевський, Д. Багалій, Д. Яворницький, В. Татіщев, М. Барсов та інші.

Складові частини історичної географії: історична фізична географія, історична політична географія, історична соціальна географія, історична географія населення, історична економічна географія, історична географія культури, історична географія взаємодії суспільства і природи, історико-географічне краєзнавство. Формування основних напрямків історико-географічних досліджень.

Зв'язок історичної географії з історією, географією, історичною картографією, топонімікою, з формуванням географічних понять країни, краю, держави тощо. Історико-географічне розуміння формування території України у різні епохи.

Джерела та історико-географічні дослідження історії України. Характеристика карт, картосхем, альбомів, атласів та інших картографічних джерел і матеріалів.

Тема 2. Теоретико-методологічні засади та методи історичної географії

Проблема взаємин природно-географічного та суспільно-географічного середовищ. Концептуальне осмислення ролі природного середовища в історичних процесах. Антропогеографічна парадигма як основний рушій історичних процесів. Географічний детермінізм. Вплив довкілля на формування територіальної організації суспільства.

Проблема обґрунтування закономірностей розвитку географічного простору та його елементів впродовж історичного часу. Історико-генетичні, історико-динамічні, історично-структурно-функціональні закономірності. Відповідність територіально-політичної і етногеографічної організації сучасного світу.

Методологічні проблеми історичної географії. Генетично-еволюційний та структурно-функціональний методологічні підходи. Міждисциплінарний підхід. Дедуктивний та індуктивний підходи.

Методи історичної географії. Логічні методи пізнання. Аналітично-синтетичний та синтетично-аналітичний методи. Методи порівняння і типології. Спеціальні історико-географічні методи: історико-географічної періодизації, історико-географічних зрізів, діахронічного аналізу та історико-географічного районування, картографічний метод.

Тема 3–4. Історико-географічні основи політичної географії світу

Зміни на політичній карті світу. Політична карта світу. Історична політична географія. Політична карта як об'єкт вивчення політичної географії. Кількісні та якісні зміни на політичній карті.

Етапи розвитку етнічних, політичних і адміністративних кордонів. Формування територій перших державних утворень на землях України. Розвиток територіальних політико-адміністративних процесів. Поділ української етнічної території суміжними країнами. Формування території українських військово-державних утворень XV – XVII ст. Поділ українських земель Австрійською та Російською імперіями. Формування кордонів і територіального поділу українських держав. Поділ західноукраїнських земель суміжними державами в 20 – 30-х рр. XX ст. Формування державної території СРСР. Історична географія України початку 90-х рр. XX ст.

Формування політичної карти світу. Стародавній, середньовічний, новий і новітній періоди у формуванні політичної карти світу. Три етапи утворення нових держав. Розподіл карти світу великими державами після Віденського конгресу 1815 р. Основні риси політичної карти світу, встановлені Потсдамською угодою в 1945 р. Створення нових незалежних держав в 1991 р. як суб'єктів міжнародного права.

Міжнародні організації. Загальнополітичні та спеціальні організації. ООН та її головні органи: Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Рада з опіки, Міжнародний суд, Економічна і соціальна рада, Секретаріат та їх місцезнаходження. ЄС, НАТО, СНД, ГУАМ, Балто-Чорноморська співдружність, ОЕСР, ОПЕК, АСЕАН, ОАД, ОАЕ та інші.

Змістовий модуль 2. Географія етнічної та державної території українських земель від найдавніших часів до сьогодення

Тема 5. Географія перших українських державних утворень

Розселення та переміщення кочових і землеробських племен в I тис. до н. е. і в перші століття нової ери. Кіммерійці, скіфи і скіфські держави. Племена сарматів: алани, роксолани, язиги в степах Причорномор'я. Давні слов'яни. Праслов'янська територія та її формування.

Характеристика розміщення слов'янських племен венедів (I – II ст.), склавинів (західних) та антів (східних) – (VI – VII ст.) між Дніпром, Дністром, Віслою тощо. Природні умови та господарство.

Грецька колонізація узбережжя Чорного і Азовського морів VII – V ст. до н. е. Географія розташування міст-держав (Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Танаїс та інші). Боспорське царство. Склад населення та географія господарських і політичних зв'язків.

Слов'яни на карті Європи VI – XIII ст. Розселення слов'янських племен на території Європи. Східні, південні та західні слов'яни VI – XIII ст. Напрями колонізаційного руху східних слов'ян. Формування племінних

об'єднань і державних кордонів. Виникнення міст. Дулібський племінний союз. Куявія. Славія. Артанія.

Тема 6. Формування державної та етнічної території України в IX – XIV ст.

Київська Русь в IX – XIII ст. Виникнення держави у східних слов'ян. Поняття Білої, Червоної та Чорної Русі. Князівства і землі Київської держави. Військові походи князівських дружин. Географія основних подій боротьби з Візантією, половцями, печенігами та іншими завойовниками.

Географія господарства. Внутрішні та зовнішні економічні зв'язки. Шлях “з варяг у греки” та інші торгівельні шляхи. Розташування міст – центрів управління, ремесла, торгівлі, культури.

Характеристика князівств у період роздробленості. Відображення боротьби з іноземними загарбниками. Зміни в географії внутрішніх і зовнішніх зв'язків.

Галицько-Волинське князівство на історичних картах XII – XIV ст.: територія, населення, економіка, культура.

Адміністративно-територіальний поділ та фізико-географічна характеристика. Географія економічних і культурних зв'язків та національно-культурне будівництво і релігія. Міста – центри культури, промисловості, торгівлі. Сусідні країни.

Тема 7. Етнічність історично-географічних регіонів в Україні

Природа регіональних утворень. Етнотериторіальні утворення – історично-етнографічні регіони та їхні складові: етнічні та етнографічні землі. Поділ процесу формування регіональної етнічності на три основних етапи. Колонізація окремих українських земель іншими державами. Система різнорівневих етнотериторіальних одиниць.

Етнічна історія земель та регіонів. Середня Наддніпрянина. Галичина. Поділля. Полісся. Сіверщина. Слобожанщина. Донщина. Південь України. Бессарабія. Буковина. Покуття. Підкарпатська Русь. Запорізька Січ.

Історико-етнографічні райони України та етнографічні групи українського народу. Центральний, Північний, Західний регіони. Регіональна диференціація в Україні. Чотири субрегіони з різною історичною традицією, різними типами політичної культури і специфічною електоральною свідомістю. Поділ України за національно-патріотичною та мовною складовою.

Тема 8. Історико-географічне районування території України

Історико-методологічні аспекти адміністративно-територіального поділу.

Адміністративно-територіальні одиниці. Значення столиці. Родові, історичні міста, штучні столиці, ситуаційні столиці, політичні столиці.

Етапи становлення адміністративно-територіального поділу України. Україна – колыска індоєвропейських народів світу. Держава – Київська Русь.

Посилення феодальної роздробленості Русі у XII – XIV ст. Влада суміжних держав – Литви, Польщі, Угорщини – в Україні. Адміністративно-територіальний устрій на Україні в XVII – XVIII ст. Політична географія українських земель у складі Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій.

Зміни кордонів та адміністративно-територіального поділу України в 1917 – 1921 рр. УНР та ЗУНР на карті Європи. Формування кордонів УНР, ЗУНР та УРСР. Адміністративно-територіальний поділ України в 1917 – 1920 рр. Губернії, повіти, волості. Адміністративно-територіальний поділ України у 1921 р. Адміністративно-територіальний поділ України, затверджений ВУЦВК

7 березня 1923 р. Трансформації системи адміністративно-територіального устрою радянської України. Адміністративно-територіальний поділ України на 1.12.1933 р.

Формування сучасної території України.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього го	у тому числі					усього о	у тому числі				
		л	п	Ла б	інд	с.р		л	п	Ла б	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тематика курсу												
Тема 1. Вступ до курсу “Історична географія”.	15	2	3			10	19	2	2			15
Тема 2. Теоретико-методологічні засади та методи історичної географії	15	2	3			10	12					12
Тема 3. Історико-географічні основи політичної географії світу	15	2	3			10	14	2				12
Тема 4. Географія перших українських державних утворень. Формування державної території України в IX–XIV ст.	15	2	3			10	12					12
Тема 5. Етнічність історично-етнографічних регіонів.	15	2	3			10	14	2				12

Тема	6.	15	2	3		10	19	2	2			15
Історико-географічне районування території України												
Разом		90	12	18		60	90	8	4			78
Усього годин												
		90	12	18		60	90	8	4			78

6. Теми семінарських занять

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1	Теоретико-методологічні основи історичної географії	2
2	Історико-географічні основи політичної географії	2
3	Історична картографія України	2
4	Формування державної та етнічної території України: VII ст. до н.е. – XIV ст.	2
5	Великі географічні відкриття і зародження колоніальної системи	2
6	Українське козацтво на карті Європи у XV – XVIII ст.	2
7	Географія національно-визвольної боротьби українського народу в першій половині XX ст.	2
8	Політична та соціально-економічна географія українських земель у воєнний та післявоєнний періоди	2
9	Географія українських земель в період незалежності України	2

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Історико-географічні основи політичної географії	2
2	Географія українських земель в період незалежності України	2

7. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Не передбачено	
2		
...		

8. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Не передбачено	
2		
...		

9. Самостійна робота

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ до курсу “Історична географія”.	10
2	Теоретико-методологічні засади та методи історичної географії	10
3	Історико-географічні основи політичної географії світу	10
4	Географія перших українських державних утворень. Формування державної території України в IX–XIV ст.	10
5	Етнічність історично-етнографічних регіонів.	10
6	Історико-географічне районування території України	10
	Разом	60

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ до курсу “Історична географія”.	15
2	Теоретико-методологічні засади та методи історичної географії	12
3	Історико-географічні основи політичної географії світу	12
4	Географія перших українських державних утворень. Формування державної території України в IX–XIV ст.	12
5	Етнічність історично-етнографічних регіонів.	12

6	Історико-географічне районування території України	15
	Разом	78

10. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Картографічні зображення у первісному суспільстві.
2. Картографування у стародавні часи.
3. Християнська картографія.
4. Карти-портолани.
5. Картографування в епоху Відродження.
6. Перші друковані українські карти.
7. Карти України Г. Боплана.
8. Відображення українських земель в європейській картографії.
9. Україна на російських картах.
10. Картографування українських земель в Російській імперії.
11. Картографування українських земель в Австрійській імперії.
12. Геологічне картографування.
13. Тематичне картографування українських земель у міжвоєнний період.
14. Топографічне картографування українських земель у міжвоєнний період.
15. Тематичне картографування українських земель у післявоєнний період.
16. Топографічне картографування українських земель у післявоєнний період.
17. Історичні карти.
18. Етнографічні карти.
19. Морське навігаційне картографування.
20. Туристичне картографування.
21. Карти автомобільних шляхів і залізниць.
22. Картографування в діаспорі.
23. Картографування у новітні часи.
24. Картографування в незалежній Україні.

11. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ ПО ТЕМАХ ДИСЦИПЛІНИ

Теоретико-методологічні основи історичної географії

Запитання для самоконтролю

1. В чому полягає суть ретроспективної географії?
2. Що зумовило різне розуміння структури історичної географії?
3. Назвати методи історичної географії.
4. Що є спільного і відмінного в історичній географії та історії і

географії?

5. Яку роль відіграє природне середовище в історичних процесах?

Історико-географічні основи політичної географії

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте послідовність застосування методологічних підходів аналізу територіально-політичної системи держави.
2. Назвіть чинники територіально-політичної структуризації світу.
3. Назвіть складові держави як територіально-політичної системи.
4. Що передбачає регіональний аспект оцінки політико-географічного розташування України?

Історична картографія України

Запитання для самоконтролю

1. Чим визначається розвиток картографії.
2. У чому полягає відмінність між історією української картографії та історією картографії України?
3. Назвіть перших дослідників історії географії та картографії України.
4. Вкажіть основні принципи періодизації історії картографування території України.
5. Назвіть основні етапи розвитку картографування території України.
6. Який внесок зробили зарубіжні вчені у дослідження історії розвитку картографування території України?

Формування державної та етнічної території України:

VII ст. до н.е. – XIV ст.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізувати поняття Білої, Чорної і Червоної Русі.
2. Визначити напрями колонізаційного руху східних слов'ян.
3. На якій території утворилася Київська Русь?
4. Назвіть територію формування українського етносу в XI ст.
5. Дайте характеристику географії походів князівських дружин.

Великі географічні відкриття і зародження колоніальної системи

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризувати причини Великих географічних відкриттів.
2. Назвати періодизацію епохи Великих географічних відкриттів.
3. До яких наслідків призвели географічні відкриття?
4. Висвітліть Великі географічні відкриття у документах.

Українське козацтво на карті Європи у XV – XVIII ст.

Запитання для самоконтролю

1. Назвати землі, які склали основу української державної території середини XVII ст.

2. Обґрунтувати трансформацію козацького військово-адміністративного устрою в державний територіально-адміністративний устрій в середині XVII ст.

3. Визначити географію козацько-селянських повстань.

Географія національно-визвольної боротьби українського народу в першій половині XX ст.

Завдання для самоконтролю

1. Визначити територію ЗУНР.
2. Охарактеризуйте наслідки голодоморів в Україні.
3. Вкажіть напрямки еміграції населення України.
4. Проаналізуйте депортації населення України у 30–50 рр. XX ст.

Політична та соціально-економічна географія українських земель у воєнний та післявоєнний періоди

Завдання для самоконтролю

1. Які територіальні зміни в Європі передбачало підписання таємного протоколу до пакту Ріббентропа-Молотова?
1. Охарактеризуйте поділ території України нацистським окупаційним режимом.
2. До яких змін в структурі і розміщенні населення України призвела Друга світова війна?
3. Назвати історико-географічні регіони України.

12. Індивідуальні завдання

Написання рефератів за темами

1. Становлення історичної географії як допоміжної історичної дисципліни в період античності, в добу середньовіччя, в новий і новітній час.
2. Сучасний стан історико-географічних досліджень в Україні.
3. Еволюція політико-географічних поглядів в Україні до початку XX ст.
4. Політико-географічна спадщина С. Рудницького та В. Кубійовича.
5. Геополітичні концепції Ю. Липи.
6. Картографування у первісному суспільстві та в стародавні часи.
7. Картографування у нові та новітні часи.
8. Картографування у незалежній Україні.
9. Грецька колонізація узбережжя Чорного моря VII – IV ст. до н.е.
10. Виникнення держави у східних слов'ян.
11. Христофор Колумб: подорожі та відкриття американського континенту.
12. Пошуки морського шляху до Індії.
13. Територія формування козацької держави.
14. Географія подій визвольної війни 1648 – 1654 рр.

15. Напрямки еміграції населення України в ХІХ – початку ХХ ст. в країни Європи, Америки, в Австралію.
16. Формування кордонів УНР, ЗУНР та УРСР.
17. Українські землі в складі СРСР та інших держав.
18. Територіальний поділ України в роки нацистської окупації.
19. Кордони України на час проголошення незалежності в 1991 р.
20. Історико-географічні регіони України і сучасні геополітичні і державно-політичні проблеми.

Методичні рекомендації щодо підготовки реферативної роботи об'ємом 12 сторінок включають в себе застосування відповідної методології.

Структура написання студентом реферату складається із наступних семи обов'язкових елементів:

- Вступна частина;
- Аналіз використаної літератури по темі (на 2-3 абзаци);
- Характеристика обраної теми та перспективність її дослідження;
- Визначити основні параметри викладу матеріалу;
- Навести історичний ілюстративний матеріал, що підтверджує вашу аргументаційну базу;
- Висновки;
- Список використаної літератури.

13. Методи навчання

У ході вивчення навчальної дисципліни “Історична географія” використовуються три групи методів: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, методи активізації та мотивації навчально-пізнавальної діяльності, а також методи контролю. Перша група методів представлена словесними (розповідь, лекція), наочними (ілюстрація, карта) та практичними (реферати) методами. З метою активізації та мотивації навчально-пізнавальної діяльності використовуються методи стимулювання і мотивації обов'язку і відповідальності в навчанні (роз'яснення мети навчального предмета та подання вимог до вивчення предмету), метод активізації у формі обміну думками. В рамках використання третьої групи методів використовуються методи усного та письмового контролю.

14. Методи контролю

Загальна система оцінювання курсу

Структура розподілу балів у ході аудиторно-самостійної роботи студентів (вересень – грудень):

- 1) усні відповіді на семінарських заняттях з використанням візуалізованих презентацій своїх відповідей – 30 балів (три оцінки на дев'яти семінарських заняттях);
- 2) індивідуальна робота: – 20 балів;
- 3) контрольна робота (по темах семінарських занять) – 20 балів;
- 4) колоквиум (тестові завдання по лекційному матеріалі) – 30 балів;

Загальна кількість – 100 балів.

Підсумковий контроль – залік (грудень):

Семестровий контроль у формі заліку передбачає, що підсумкова оцінка (у стобальній шкалі) з навчальної дисципліни визначається як сума оцінок за поточний контроль знань.

Вид контролю	Поточний контроль	Контрольна робота	Колоквиум	Індивідуальне завдання	Підсумкова залікова оцінка
Максимальна кількість балів, яку може набрати студент	30	20	30	20	100

При обчисленні підсумкового семестрового балу враховується:

Поточні оцінки успішності (5 – «відмінно», 4 – «добре», 3 – «задовільно», 2 – «незадовільно») – виставляються під час проведення семінарських занять;

Підсумкова оцінка за семінарські заняття виставляється студенту в кінці семестру за результатами роботи на семінарських заняттях і є середнім арифметичним (заокругленим до сотих) всіх отриманих оцінок за семінарські заняття. Отримані «незадовільні» оцінки враховуються при додаванні оцінок і входять у загальну кількість отриманих оцінок.

Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять. Основне завдання поточного контролю – перевірка рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи. Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв'язку між науково-педагогічним працівником та студентами у процесі навчання, забезпечення управління навчальною мотивацією студентів. Інформація, одержана при поточному контролі, використовується як науково-педагогічним працівником для коригування методів і засобів навчання, так і студентами для планування самостійної роботи. Особливим видом поточного контролю є колоквиум. Поточний контроль може проводитись у формі усного опитування або

письмового експрес-контролю на практичних заняттях та лекціях, у формі виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп'ютерного тестування тощо. Результати поточного контролю враховуються при визначенні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Студенту, який має наукові публікації, виступи на наукових конференціях, бере активну участь в роботі студентського наукового гуртка, був учасником олімпіад, конкурсів з відповідної (чи суміжної) дисципліни за поданням наукових керівників чи керівників наукових гуртків та рішенням кафедри в підсумковий семестровий бал може додаватись **максимально 10 балів за участь в науковій роботі** (за умови, що підсумковий семестровий бал не перевищує 100 балів).

Принципи оцінювання роботи студентів на семінарських заняттях

Оцінювання знань студентів на семінарських заняттях проводиться за 5-ти бальною шкалою. На занятті пропонується якісне оцінювання знань студентів шляхом виставляння балів від «1» до «5». Позначення «0» виставляється студентові за відмову від відповіді на занятті через невідповідність, що впливатиме на його підсумкову рейтингову оцінку в кінці семестру. Кожен студент зобов'язаний взяти участь не менше як на одній третині семінарських занять, проведених у групі впродовж семестру.

Пропущене заняття або негативну оцінку студент зобов'язаний «відпрацювати» у формі, визначеній викладачем. При цьому може виставлятися оцінка, а попередня не впливатиме на середній бал студента.

Завдання контролю знань студентів під час проведення семінарських занять зводяться до того, щоб:

- виявити обсяг, глибину і якість сприйняття (засвоєння) матеріалу, що вивчається;
- визначити недоліки у знаннях і намітити шляхи їх усунення;
- виявити ступінь відповідальності студентів і ставлення їх до роботи;
- стимулювати інтерес студентів до предмета і їх активність у пізнанні.

Контроль знань студентів під час проведення семінарських занять може відбуватись в наступних **формах**:

- детальний усний аналіз поставлених питань;
- вибіркове усне опитування «з місця»;
- дискусійне обговорення питань;
- індивідуальне розв'язування практичних завдань, проблемних запитань чи завдань;
- фронтальне стандартизоване опитування за картками, тестами протягом 5-10 хв;
- письмова (до 30 хв.) самостійна робота по варіантах тощо.

Критерії поточної оцінки («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»)

Оцінка «п'ять» ставиться, якщо студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти;

відповідь чітка і завершена, у письмовій роботі не повинно бути помилок. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, відмінно орієнтується в історичній географії, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати картографічні джерела з історії. Повною мірою володіє історичним критичним мисленням, аналізом (вміє класифікувати джерельну інформацію на компоненти, розуміючи їх взаємозв'язки та організаційну структуру). Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем; будує переконливу аргументацію, рецензує відповіді ровесників. Вміє організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію джерел з історичної географії (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності.

Може використати інноваційні технології. Має аналітичне та синтетичне мислення. Бере активну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності, бере на себе відповідальність; проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі, вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання картографічний джерельний матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність, вміє моделювати карти. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні.

Оцінка «чотири» ставиться, якщо студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен (на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, у письмовій роботі є незначні помилки. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Знає термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією

(інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати картографічний матеріал. Достатньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самотійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати певні способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних проблем; будує аргументацію на основі 2-3 доказів, може рецензувати відповіді ровесників. Вміє організувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора у створенні джерел, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Має певний рівень аналітичного та синтетичного мислення. Бере участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію (в аргументації зустрічаються окремі неточності), базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності; проводить самооцінку пізнавальної діяльності, вдосконалює з достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання джерельний матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність, вміє моделювати карти. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні.

Оцінка «три» ставиться, якщо у студента (ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (більше 50%), елементарні уміння і навички; не здатен (на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і спрощена, у письмовій роботі є суттєві помилки. Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, а просто перераховує. Посередньо знає термінологію і володіє понятійним апаратом, задовільно орієнтується в історичній хронології, не достатньо володіє просторовою компетенцією; не вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати картографічний матеріал. Посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) посередньо оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, до кінця не здатен (на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може

переконливо аргументувати, рецензії відповідей ровесників поверхові. Вміє організовувати пошук джерел з історичної географії, але не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику, але не може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб, що зробили внесок у розвиток історичної географії із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. Бере пасивну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях; не застосовує оптимальну стратегію діяльності, не бере на себе відповідальність; не проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Вдосконалює з посереднім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.

Оцінка «два» ставиться, якщо у студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; відповідь не змістовна і не доречна, у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Практично не знає джерелознавчу термінологію (до 25%), незадовільно орієнтується в історичній хронології (до 25%), не володіє просторовою компетенцією; не вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен (на) оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація, самооцінка і оцінка інших. Не вміє організовувати пошук історичних джерел, не може їх критично проаналізувати, не вміє моделювати карти. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику на рівні переліку історичних постатей.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. У групових формах роботи тільки присутній(я) без особистої відповідальності, стратегії; не дотримується норм професійної етики, не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей, не вдосконалює здобуті під час навчання компетенції.

Вимоги до індивідуальної роботи

Індивідуальне завдання з курсу «Історична географія» передбачає підготовку студентської наукової роботи на відповідну тематику.

Структура індивідуальної роботи складається із наступних обов'язкових елементів:

- Титульний аркуш;
- Зміст;
- Вступна частина;
- Опис змісту визначеної тематики;
- Підготовка картографічного матеріалу;
- Список використаної літератури.

Критерії оцінювання індивідуального завдання

Критерії	Бали
<p>Правильно оформлено всі складові індивідуального завдання. При захисті використовує значний обсяг джерел і літератури, висновки самостійні, тези здійснені на високому рівні, студент створив значну кількість картографічного матеріалу. Демонструє на високому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для науково-дослідницької роботи. Може критично ставитися до результатів своєї праці, бачить шляхи подолання труднощів, виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.</p>	17-20 балів
<p>Один із складових завдання оформлено частково. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичної інформації та моделює карти; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Демонструє на достатньому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для науково-дослідницької роботи. Може критично ставитися до результатів своєї праці, виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.</p>	13-16 балів
<p>Не оформлено один із складових індивідуального завдання. Карти мають неповний зміст. Демонструє на посередньому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для науково-дослідної роботи. Може критично ставитися до результатів своєї праці, виявляє певне усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.</p>	9-12 балів
<p>Завдання виконано на 50%. Студент може</p>	5-8 балів

репродуктивно відтворити зміст історичних джерел, однак у його відповіді є помилки. Не може змоделювати карту. Вміє організовувати пошук історичної інформації, але не може її критично проаналізувати. Не достатньо використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси під час підготовки завдання. Визначає роль людського фактора в історії, однак без необхідної аргументації.	
Зроблено лише окремих аспекти. Не орієнтується у просторовій локалізації історичного процесу. Захист завдання спрощений, із значними помилками. Не здійснено пошук джерельної інформації. Не змодельовано карту. Відсутня будь-яка аргументація. Відсутні самостійні висновки і синтетичні зв'язки. Не здатен використати наявний матеріал для роботи в школі. ІКТ використано недоречно. Не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.	1-4 бали
Завдання не зараховано	0 балів

Вимоги до контрольної роботи

Контрольна робота проводиться у письмовому вигляді, має декілька варіантів формалізованих завдань рівнозначної складності, на виконання яких відводиться 45 хвилин. Кожен варіант містить 7 завдань (1 – 2 – теоретичні, 3 – знання термінів, 4–7 – тестові завдання).

Розв'язуючи завдання контрольної роботи, студент повинен продемонструвати не репродуктивну, а творчу розумову, креативну діяльність.

Критерії оцінки виконання контрольної роботи

Оцінка за виконання контрольної роботи виставляється у 20 балах: 1- 10 балів, 2 – 3 бали, 3 – 3 бали, 4-7 – по 1 балу.

Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень за теоретичне (перше) завдання
1-2	У студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен відтворити просторову локалізацію історичного процесу,

	оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація. Не має синтетичного мислення, безвідповідально ставиться до обраного фаху.
3-6	Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства. Посередньо знає джерелознавчу термінологію і володіє понятійним апаратом, не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичні джерела. Посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) посередньо оцінювати та інтерпретувати просторову локалізацію історичного процесу, до кінця не здатен (на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати. Не має синтетичного мислення, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні.
7-8	Демонструє вдосконалення з низьким рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.
9-10	Студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен(на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, є незначні помилки (не більше 4). Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Вміє відобразити просторову локалізацію історичного процесу, але не достатньо їх інтерпретує. Знає термінологію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією; створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Демонструє вдосконалення з достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.

	Студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, у відсутні помилки (не більше 2). Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає термінологію. На високому рівні володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом, відображає просторову локалізацію історичного процесу. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні. Демонструє вдосконалення з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.
--	---

15. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

16. Методичне забезпечення

1. Стефанюк Г.В. Історична географія : опорні конспекти лекцій, глосарій і самостійна робота. Навчально-методичний посібник для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності 032 «Історія та археологія». Івано-Франківськ, 2017. 156 с.
2. Стефанюк Г.В. Історична географія у схемах і зображеннях. Навчально-методичний посібник для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності спеціальності 032 «Історія та археологія». Івано-Франківськ: ПНУ, 2020. 153 с.

2. Стефанюк Г.В. Історична географія: інструктивно-методичні матеріали до самостійної роботи для студентів спеціальності 032 «Історія та археологія». Івано-Франківськ: ПНУ, 2020. 62 с.

17. Рекомендована література

Базова

1. Барладін О.В., Даценко Л.М., Ісаєв Д.В.. Історичний атлас у комп'ютерному класі . *Історія в школах України*. 2005. № 1. С. 21–23.
2. Географічний фактор в історичному процесі. К., 1990.
3. Дністрянський М.С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів: Світ, 1992. С.36–53.
4. Дністрянський М. Україна в політико-географічному вимірі. Львів, 2000.
5. Дністрянський М. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів, 2006.
6. Дністрянський М. Вступ до історичної географії України: Цикл лекцій. Львів, 2007. 44 с.
7. Жекулин В.С. Историческая география: предмет и методы. Л., 1981. 223 с.
8. Жупанський Я. Географічні відомості і географія в Україні в давні часи. Чернівці, 1992.
9. Жупанський Я. Історія географії в Україні. К., 2006.
10. Круль В. Ретроспективна географія поселень Західної України. Чернівці, 2004.
11. Круль В. Історична географія Західної України: конспект лекції. Чернівці, 1999.
12. Летошко О. Формування в учнів просторової компетентності засобами електронних картографічних джерел. *Історія України*. №10 (698). 2011. С. 13–16.
13. Проблеми історичної географії України. К., 1991.
14. Сосса Р. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис. К., 2000.
15. Сосса Р. Історія картографування території України. К., 2007.
16. Яцунский В. Историческая география. История ее возникновения и развития в в XIV – XVII вв. М., 1955.

Допоміжна

1. Анучин В.А. Географический фактор в развитии общества. М., 1982.
2. Атлас України і сумежних країв / За ред. В. Кубійовича. Львів, 1937.
3. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків, 1918.
4. Балабушевич Т.А. Територіальні межі правобережних полків (друга половина XVI – початок XVIII ст.) / Т.А. Балабушевич. *Проблеми історичної географії України.*: Зб. наук. праць. К.: Наукова думка, 1991. С. 23–32.
5. Боплан Гійом. Опис України. *Жовтень*. 1981. №4.

6. Брайчевський М. Біля джерела слов'янської державності. К., 1964.
7. Географічна енциклопедія України. Т.1. К., 1989. С. 44–48, 247.
8. Голубуцький В.В. Запорозьке козацтво. К.: Вища школа, 1994.
9. Грабовецький В.В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. К., 1972.
10. Грабовецький В.В. Гуцульщина XV – XIX ст.: Історичний нарис. Львів: Вища школа, 1982. С. 55–64, 92–102.
11. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. Львів: Світ, 1991. Ч. III–V.
12. Гуржій О.І. До питання про кількість та етнічний склад населення України в другій половині XVII ст. Український історичний журнал. 1993. № 4–6. С. 43–49.
13. Дністрянський М. Україна на карті світу. *Дзвін*. №2. 1999.
14. Дністрянський М. Історія формування українсько-білоруського державного кордону в контексті етнополітичних проблем. *Картографія та історія України: Збірник наукових праць*. Львів, Київ, Нью-Йорк, 2000.
15. Жупанський Я. Географічні відомості і географія в Україні в давні часи. Чернівці, 1992.
16. Жупанський Я. Історія географії в Україні. К., 2006.
17. Жупанський Я., Круль В. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства. *Краєзнавство*. 1994. № 1–2.
18. Заставний Ф. Географія України. Львів, 1990.
19. Заставний Ф. Демографічні втрати України. Голодомори, війни, еміграції. Львів, 2003.
20. Ковальчук І. Історико-географічний аналіз і синтез: суть, завдання, проблеми, перспективи. *Історичне картознавство України. Збірник наукових праць*. Львів, 2003.
21. Козловський А. Встановлення українсько-польського кордону (1941 – 1951 рр.) Львів, 1998.
22. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. К., 1963.
23. Копчак В.П., Копчак С.И. Население Закарпатья за 100 лет (1870 – 1970 рр.). Львов, 1977.
24. Кордт В. Матеріали до історії картографії. К., 1931.
25. Кордуба М. Територія і населення України. Відень, 1918.
26. Кордуба М. Що кажуть нам назви осель? Львів, 1938.
27. Крикун Н. Адміністративно-територіальное устроительство Правобережной Украины в XV – XVIII вв. К., 1992.
28. Крип'якевич І. Адміністративний устрій України 1648–1654 рр. *Історичні джерела та їх використання*. К., 1966. С. 123–127.
29. Крип'якевич І. Історія України. Львів: Світ, 1990.
30. Крип'якевич І., Гнатович Б., Стефанів З. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.). Львів: Світ, 1992.
31. Лаврів П. Історія Південно-Східної України. Львів, 1992.
32. Лящук Б. Географічні назви Українських Карпат і прилеглих територій. К., 1993.

33. Мазурок О. Города западноукраинских земель эпохи империализма. Львов, 1990.
34. Рудницький С. Огляд національної території України. Берлін, 1923.
35. Рудницький С. Основи земле знання України. Т.2. Антропогеографія. Ужгород, 1926.
36. Рудницький С. Про становище історичної географії в системі сучасного земле знання. Лейпциг, 1925.
37. Сергійчук В. Етнічні межі та державний кордон України. К., 2000.
38. Сіреджук П. Першовитоки. Нариси історії заселення Заліщанщини від найдавніших часів до наших днів. К., 1994.
39. Словник гідронімів України. К., 1979.
40. Смолій В. Як і коли почала формуватися українська нація. К., 1991.
41. Стельмах Г. Історичний розвиток сільських поселень на Україні. К., 1964.
42. Україна на стародавніх картах. Львів, 2004.
43. Український історико-географічний збірник. Вип. 1,2. К., 1972.
44. Худаш М., Демчик М. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів. К., 1991.
45. Шаблій О. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів, 2001.
46. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. В 3-х т. К., 1990.
47. Янко М. Топонімічний словник-довідник Української РСР. К., 1973.

Інформаційні ресурси

1. Географічний портал. Режим доступу: <http://geosite.com.ua>.
2. Географія. Режим доступу: <http://geoswit.ucoz.ru>.
3. Етнічна географія, етнографія, етнологія. Режим доступу: <http://ukr-tur.narod.ru/etno/etno.htm>.
4. Історія України – History of Ukraine (Інститут історії України). Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>.
5. Макарчук С.А. Етнографія України: Навч. посіб. Львів: Світ, 2004. Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/index.htm
6. Пізнавальний сайт «Географія»: Режим доступу: <http://geoknigi.com>.
7. Українська етнографія. Режим доступу: <http://etno.iatp.org.ua>.
8. Українська етнографія. Режим доступу: <http://www.etno.us.org.ua>.
9. Gumilevica: гипотезы, теории, мировоззрение. Режим доступа: <http://www.gumilevica.kulichki.net>.
10. Mesogaia: Премордіальна традиція в Україні. Режим доступу: <http://www.mesogaia.il.if.ua/intro.htm>.
11. Nata Haus: Знание без границ. Режим доступа: <http://www.infanata.com>.

1. Використання історичних карт на заняттях з історії України. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-istoricnih-kart-na-zanattah-z-istorii-ukraini-21231.html>
2. Летошко О. Формування в учнів просторової компетентності засобами електронних картографічних джерел. URL: <https://opac.lodb.org.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=70284>
3. Лутченко Н.В. Формування просторової компетентності учнів на уроках історії і географії. URL: <http://teacherjournal.in.ua/blog/articles/3141/metodrecom.docx>
4. Проект формування просторової компетенції на уроках історії. URL: <https://naurok.com.ua/proekt-formuvannya-prostorovo-kompetenci-uchniv-na-urokah-istori-102496.html>
5. Сінкевич І. Ю., Полтавець О.М. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія». URL: <http://istarhiv.chdu.edu.ua/article/download/67825/63087>
6. Третьякова О.В. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/5426/1/Tretyakova.pdf>
7. Часопис картографії. URL: <http://maptimes.inf.ua/PublicUa>